

KUNSTEN

1

2

3

1. **Adama Diakhaté, *L'histoire des deux frères*,
olieverf op canvaspapier, 1999**, Collectie De Stadshof,
Foto Miriam Windhausen
2. **Gerard van Lankveld, *Pontus sup marea*, 1977**,
Collectie De Stadshof
3. **Francois Burland, zonder titel (*Wild Animus*),
niet gedateerd**, Collectie De Stadshof
Foto Miriam Windhausen

MAAR IS HET KUNST?

Outsider art van Collectie De Stadshof in Museum Dr. Guislain

Een bezoek aan het Gentse Museum Dr. Guislain daagt de geofende museumbezoeker uit. Verwacht geen strak witte museumzalen, optimaal uitgelichte kunstwerken en krakende parketvloeren. Geen design bewegwijzering, glossy boekwinkel of trendy museumcafé. Ook geen hedendaagse architectuur die contrasteert met het negentiende-eeuwse gebouw, evenmin een beeldentuin. Wat wel? Zonder opsmuk nodigt Guislain uit om contact te maken met een andere, parallelle wereld van kunst, kunstenaars en psychiatrie. Of zoals het museum het zelf verwoordt: “om uw algemeen mensbeeld te verdiepen en te verrijken”. Toch wringt er iets.

Bij het betreden van het gebouw rond de centrale cour, waar Collectie De Stadshof te zien is onder de titel *De Kabinetten*, vertelt een vriendelijke gastvrouw over de kenmerken van de outsiderkunst. *Horror vacui* en plat perspectief, dat is waar deze kunstenaars, die het hoogstpersoonlijke tot motief maken, zich van bedienen. Hun werk wordt outsiderkunst genoemd omdat ze zich als kunstenaar buiten het officiële kunstcircuit begeven. Dat roept meteen vragen op: stijlkenmerken, onderwerpen, kunstcircuit... Wie zijn die kunstenaars? Waar en hoe maken zij hun werk? Wat is kunst? Wie bepaalt dat ook alweer?

“Het Guislain”, zoals het psychiatrische ziekenhuis en het indrukwekkende negentiende-eeuwse gebouwencomplex door de Gentenaar wordt genoemd, omvat sinds 1986 een museum over de geschiedenis van de psychiatrie. Het bezit ook een belangrijke historische fotocollectie op het gebied van de psychiatrie. Met de uitvinding van de fotografie werd het immers mogelijk ziektebeelden vast te leggen als hulpmiddel bij studie en onderzoek. Tevens verzamelt het museum hedendaagse fotografie en beeldende kunst die een link bevat met geestelijke gezondheidszorg, zoals van Peter Granzer (Duitsland, 1971), Jean Rustin (Frankrijk, 1928-2013), Philippe Vandenberg (België, 1952-2009) en vele anderen.

Zonder opsmuk nodigt Guislain uit om contact te maken met een andere, parallelle wereld van kunst, kunstenaars en psychiatrie

Het grootste deel van de collectie beeldende kunst bestaat uit outsiderkunst, de verzamelnaam voor wat in de Franstalige landen art brut wordt genoemd en elders ook wel naïeve kunst, *folk art* en *self-taught art*. Een duidelijk onderscheid of hiërarchie tussen deze termen is niet eenvoudig te geven. Over het algemeen wordt *outsider art* gehanteerd als paraplu-term voor kunst van artistieke natuurtalenten, van individuen die zich meestal zonder opleiding buiten het officiële kunstcircuit begeven. Dat wil zeggen dat ze zich niets aantrekken van de kunstgeschiedenis, maar ook dat er weinig aandacht voor is van kunsthistorici, kunstcritici en kunsthandel – op enkele uitzonderingen na. Outsiderkunst is geen kunsthistorisch “isme” en is in tegenstelling tot wat de gastvrouw beweert, niet herkenbaar aan vlakvulling of perspectief. Wel is het vrijwel altijd figuratief: abstracte outsiderkunst is een zeldzaamheid.

In 2002 verwierf Museum Dr. Guislain het enorme bruikleen van de Nederlandse Collectie De Stadshof, bestaande uit meer dan zesduizend werken van meer dan vierhonderd internationale outsiderkunstenaars, waaronder de belangrijkste namen in het genre. De collectie wordt sindsdien permanent in wisselende samenstellingen getoond in het Gentse museum. Stichting Collectie De Stadshof spant zich in om de collectie uit te breiden en voor het voetlicht te brengen. Een legaat gaf de Stichting in 2009 de mogelijkheid de collectie internationaal op de kaart te zetten, met onder andere de vuistdikke catalogus *Solitary Creations*, als begeleiding van de permanente tentoonstelling in Gent. Dit boek presenteert eenenvijftig hoogtepunten uit de collectie. Het geeft een overzicht van de “range and

Michel Nedjar, *D'Yeux*, olieverf en krijt op papier, 1995.

Collectie De Stadshof, © Marcel Köppen

quality, wealth and variety” van de verzameling, zoals in het voorwoord staat.

Met het samenstellen van zo'n ranglijst heeft De Stadshof het zichzelf niet gemakkelijk gemaakt. Aan de ene kant wil de collectie zich meten met internationale outsiderkunstverzamelingen, zoals *Collection de l'Art Brut* in Lausanne (de erfenis van Jean Dubuffet). Dat lukt met namen als Nek Chand (Pakistan, 1924-2015), Willem van Genk¹ (Nederland, 1927-2005), Madge Gill (Groot-Brittannië, 1882-1961), Carlo Zinelli (Italië, 1916-1974) en August Walla (Oostenrijk, 1936-2001), die allen met meerdere werken vertegenwoordigd zijn in de Stadshofcollectie.

Maar om zich te onderscheiden is een eigen koers met nieuwe namen noodzakelijk. Met behulp van tipgevers heeft men zelf veel kunstenaars ontdekt en aan de collectie toegevoegd, zoals Bertus Jonkers (Nederland, 1920-2001), Roy Wenzel (Nederland, 1959), Bonaria Manca (Italië, 1925), Markus Meurer (Duitsland, 1959), Aaltje Dammer (Nederland, 1907-1978), Karin Zalin (Verenigde Staten, 1951), Adama Diakhaté (Senegal, 1958) en vele anderen. De eenenvijftigste hoogtepunten uit *Solitary Creations* zijn daarmee een mengeling van gevestigde namen en nieuwelingen. Met een eigen

visie en speurdrift draagt De Stadshof bij aan de internationale canon van outsiderkunst.

Zo'n omvangrijke collectie vraagt om diverse collectiepresentaties, vanuit verschillende invalshoeken en vraagstellingen. Tot eind 2020 doen Museum Dr. Guislain en Stichting De Stadshof dat onder de titel *De Kabinetten* in wisselende samenstellingen, gecombineerd met eigen werken van het Gentse museum. Een richtinggevend idee of thema achter de huidige presentatie, anders dan “een podium bieden aan solitaire schepers”, wordt niet vermeld en de keuze en volgorde van de kunstenaars lijkt willekeurig. De toelichtingen bij de “kunstzinnige eenlingen, dwarsliggers” die “met grote intensiteit en een uniek handschrift” het “hoogstpersoonlijke tot motief” maken zijn helder geschreven, maar roepen niet meer op dan een compassionele bereidheid om aandachtig te lezen en te kijken, vanuit respect en verwondering. De presentatie is rommelig, het gebouw roept om onderhoud, het licht van de spotjes is geler dan kaarslicht.

Maar is het kunst? “Op zichzelf zijn de werken vaak prachtig [...] maar als kunst zegt het me niets”, zei kunsthistoricus Rudi Fuchs ooit over outsiderkunst. Voor de kunst kijker die in de mooiste musea verwordt met de beste tentoonstellingen – los

Wolfgang Röhlke, *Paktus Deus*, potlood op papier, 2008-2012,
Collectie De Stadhof, Foto Miriam Windhausen

van de kwaliteit van de kunst – kan *De Kabinetten* tegenvallen. *So be it*. Genoeg stof tot nadenken en daar gaat het tenslotte om.

Outsiderkunst is in, de term is een merknaam geworden. Sinds 2009 toert het succesvolle The Museum of Everything wereldwijd. In de zomer van 2013 was dit reizende museum “for the untrained, unintentional, undiscovered and unclassified artists of modern times” te zien tijdens de Biënnale van Venetië en in 2016 in De Kunsthal in Rotterdam. In de Hermitage in Amsterdam opende in maart 2016 het Outsider Art Museum, een samenwerking tussen Het Dolhuys (slagzin: Museum van de Geest), De Hermitage en zorginstelling Cordaan. Niet helemaal toevallig wellicht toonden het Stedelijk Museum en het Rijksmuseum in Amsterdam onlangs hun collectie Dubuffets (1 juli 2017 tot 7 januari 2018) en was er een rehabilitatietentoonstelling over het werk van Anton Heyboer in het Gemeentemuseum Den Haag (26 augustus 2017 tot 4 februari 2018)). Tegelijkertijd presenteerde Museum Boijmans van Beuningen de succesvolle Deense kunstenaar Tal R (Israël, 1967) als een “natuurtalent” (14 oktober 2017 tot 21 januari 2018). Dat zijn allemaal initiatieven die veel mensen kennis laten maken met deze tak van kunst en haar makers.

Toch lijkt het alsof de discussie over waar het “officiële circuit” en de “kunstzinnige eenlingen” elkaar raken wordt vermeden. Is er sprake van een uitsluitingsmechanisme in de kunstwereld? Is men huiverig om de kwetsbare eenling kritisch te benaderen? Is werkelijk alles in de Stadhofcollectie zo goed? Hoe groot is de afstand tussen kunst waarover gesproken en geschreven wordt (het kunstdiscours) en de kunst die gemaakt wordt, als een fysieke en mentale, innerlijke drang en noodzaak? “De inzet van de kunstenaar bij het werk is zijn leven”, schreef kunstenaar Paul Citroen ooit. Zijn leven maakt zijn werk uniek, maar kan nooit een onderscheidend criterium zijn, alleen het werk telt.

De vraag die Fuchs stelde, “is het kunst?”, kan alleen maar door de kunstwereld zelf beantwoord worden. Hoe? Door een gelijkwaardige en kritische benadering van het werk, zowel formeel als inhoudelijk. Voorwaarde? De bereidheid om over de veilige en zelfgecreëerde kunstmuren heen te kijken. De kunstwereld zal haar eigen grenzen moeten overgaan om een antwoord te vinden op de vraag wat de waarde en betekenis is van outsiderkunst. We hebben na de mannelijke hoofdrol in de beeldende kunst ook de vrouwelijke en de niet-westerse blik toegang verschaft tot het officiële domein van galeries, musea

Bonaria Manca, *L'Armatore*, olieverf op multiplex, 1980.

Collectie De Stadhof, © Marcel Köppen

en kunstkritiek. Er is niemand die bij wat er binnen het kunstfort getoond wordt niet afen toe denkt: “is dít kunst?” De nadruk leggen op gender of herkomst kan seksistisch en discriminatoir zijn. Outsiders op voorhand uitsluiten is immoreel.

In de psychiatrie worden actuele discussies gevoerd over “normaliseren” en het opheffen van stigma’s. De tendens is inclusief te denken in plaats van exclusief. Wolfgang Röhlke (1954-2013) verbeeldt het hokjesdenken mooi met zijn tekening *Paktus Deus* (2008-2012), waarop te lezen is “*King for a day, fool for a lifetime*”. Zijn werk hangt weliswaar in een museum, maar wel binnen de context van zijn psychische gesteldheid. Ook in de kunsten worden bruggen geslagen en grenzen verlegd. Het publiek wordt met open armen het drempelloze museum binnengehaald, waarbij interactie centraal staat. De huidige museumbezoeker komt vaak net zoveel brengen als dat hij haalt.

De gesloten muren van psychiatrische instellingen, zoals Guislain in Gent, zijn dan ook geen goede metafoer voor een podium voor outsiderkunst als niet de interactie met de buitenwereld ten volle wordt aangegaan. De locatie, het complex van negentiende-eeuwse gebouwen rondom een besloten tuin, ademt de *genius loci*. Zodra je onder de

poort door loopt, opent de aandacht zich voor deze unieke parallele wereld die een voorbije werkelijkheid oproept.

Een mooiere kans voor de vernieuwing van de vaste tentoonstelling over de geschiedenis van de psychiatrie die de komende jaren zal plaatsvinden, is niet denkbaar. De aanwezige context roept luid om een geactualiseerde benadering, zowel op het gebied van de beeldende kunst als de psychiatrie – én ook op museaal vlak. De norm is de huidige professionele stand van zaken in deze drie domeinen. Het bevragen van het onderscheid normaal/abnormaal, dat het Museum Dr. Guislain als uitgangspunt hanteert, zou gecombineerd met de vergelijkbare tegenstelling “wat is kunst/geen kunst” in nieuwe presentaties plaats kunnen maken voor een interactie met het publiek over het wonderlijke van het menselijke brein en het unieke en betekenisvolle van zijn schepende vermogen. Dat is prikkelender dan het samenstellen en presenteren van een canon van outsiderkunst op een manier die binnen de witte muren van de museumbolwerken gangbaar is – of was. Één interessanter dan een eendimensionale, historische presentatie van de geschiedenis van de psychiatrie.

“Een Gentenaar geeft u altijd een tweede kans”, had de gastvrouw bij de ingang ook verteld.

Otto Prinsen, *Wartime Installation*, © Otto Prinsen

“Historisch bepaald is hij zorgzaam, maar zal zich niet opdringen. Hij laat u in uw waarde, gelijk hij dat zelf ook wenst.” Die tweede kans kreeg Collectie De Stadshof van Museum Dr. Guislain nadat de verzameling in 2002 door de sluiting van het gelijknamige museum in Zwolle dakloos was geworden. Met de huidige aandacht voor outsiderkunst is het hét moment om de collectie in context te actualiseren en te presenteren. Als we werkelijk een inclusieve samenleving wensen, zullen alle partijen zich gelijkwaardig moeten voelen, dient de nieuwsgierigheid van twee kanten te komen en is bereidheid om de eigen houding te bevragen essentieel. Zo kunnen nieuwe inzichten op het gebied van kunst, psychiatrie en museaal denken ontstaan, waarbij de individuele kunstwerken (outsiderkunst of niet) tot leven komen en hun maximale betekenis kunnen krijgen. En daarmee wordt ook impliciet recht gedaan aan hun makers. “*Fool for a day, king for a lifetime*”, dat zou een echte tweede kans zijn.

MIRIAM WINDHAUSEN

www.museumdrguislain.be en www.collectiedestadshof.nl

NOOT

1. JACK VAN DER WEIDE, 'Het wereldwijde web van Willem van Genk', *Ons Erfdeel*, jg. 57 (2014), nr. 4, pp. 112-115

LITERATUUR

JOS TEN BERGE, 'Dromen en nachtmerries, of hoe de outsiderkunst Nederland verliet', *Jong Holland*, jg. 19 (2003), nr. 2, pp. 4-7.

JOS TEN BERGE (RED), *Marginalia: Perspectieven op de outsiderkunst*, Zwolle, 2000.

ROOS MENKHORST, 'Outsiderkunst, de intense blik van buitenstaanders', *Trouw*, 1 juni 2008.

FRANS SMOLDERS, LIESBETH REITH, JOS TEN BERGE, *Solitary Creations, 51 Artists out of De Stadshof Collection*, Eindhoven, 2014.

PAUL CITROEN, *Notities van een schilder*, Den Haag, 1966.

SMITHSONIAN INST. ... DE GROOTSTE LUCHTMACHT TER WERELD DE USAF ...

WORLD AIRCRAFT (2000) THE ADVENTURE

ВЫ ПРОИЗВЕДЕЛИ ЭТО СЛОВО?

IL PADIGLIONE DELL'URSS... (R.S.)

НАВЕРНОЕ, АЭРОПОРТ, ВЗЛЕТНУЮ...

A-MONTREAL ESAT TAMENTE UN

ПОЛОСУ В ЛУЧАХ ЗАКАТ,

ESPOSIZIONE MON

ЧОГО СОЛНЦА

DALE A. G. H. DAL

ERS IN SPACE GIANTS OF THE AIR SOVIET

HIPHOLL IN RICHTING DEN HAAG KIKDUIN